

Romerna:

I folkhemmets skugga

Vi besökte utställningen "Ett gott hem för alla" på Moderna Museet i Stockholm. En utställning om romernas situation i Sverige under 1900-talet. Kärnan i utställningen bygger på två fotografers bilder: Anna Riwkin och Björn Langhammer.

Anna Riwkin är en av Sveriges mest berömda fotografer med sina dans- och författarporträtt och under åren 1954–55 samarbetade hon med Ivar Lo-Johansson i ett flertal reportage om romerna för tidningen VI.

Björn Langhammer var gift med Katarina Taikon och de arbetade tillsammans för att dokumentera villkoren för romer under 1960-talet. De gav ut tidskriften Amé beschás – Vi bor, på romanes. Tidskriften var en plattform i kampen för romernas rättigheter.

*Katarina och Rosa Taikon
m fl uppvaktar statsminister
Tage Erlander. I bakgrunden
John Takman.
Foto Björn Langhammer*

I utställningslokalen hörs och upprepas hela tiden Per Albin Hansson berömda ord taget ur ett riksdagstal från 1928:

"Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn (...) I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet"

Med detta tal ville statsministern Per Albin Hansson fastställa sin idé om

samhället och definiera bilden av det moderna Sverige. Ett folkhem med plats för alla utan diskriminering, ett solidariskt samhälle, ett välfärdssamhälle, ett framgångsland.

Denna bild av Sverige har fått ett starkt fäste i vår kollektiva självbild, men stämmer den?

Nej! Utställningen "Ett gott hem för alla" konfronterar med kraft denna bild och tecknar istället en bild av ett 1900-tal som präglas av myndighetsutövad rasism och diskriminering. Från stängda gränser på 50-talet till register idag.

Men i utställningen kan man även följa romernas kamp för att erövrade en egen röst i samhället och därigenom sina medborgerliga rättigheter. Den kamp som tydligt visas fram i filmen *Taikon* av Gellert Tamas och Lawen Mohtadi. En film som recenseras på annan plats i tidningen.

Mäts och kategoriseras

Samma år som Per Albin Hansson håller sitt tal om "det goda hemmet" ges andra upplagan av "Svensk ras-kunskap" ut, utgiven av Statens institut för rasbiologi (1922–1958), en så kallad folkupplaga som man ville skulle få stor spridning. I boken redogörs för vilka "rastyper" som förekommer i Sverige; lappar, judar och romer. De två sistnämnda fotograferas, mäts och kategoriseras ej som lapparna men budskapet är tydligt: de hör inte hemma här.

Detta uteslutande av romer i den svenska samhällsgemenskapen manifesteras inom en rad olika områden till exempel "Lagen om inreseförbud för zigenare" 1914 och den lagen gällde fram till 1954, vilket innebar att romer som flydde från nazismens koncentrationsläger ansågs som illegala invandrare i Sverige.

I kommunala bestämmelser och praxis förvägrades romer att bosätta sig och hyra bostäder ända fram till 1960-talet. Man gjorde inventeringar,

utredningar och register över romer inom sociala myndigheter och polisväsendet då som nu, senast 2013 med Skånepolisens hemliga och olagliga registrering över romer.

I Anna Riwkins och Björn Langhammers bilder skildras specifikt svenska romer, det vill säga det totalt släkter som invandrade till Sverige i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet.

Ur serien Rom Sam, Bade och Faliska nyinflyttade i Kärrtorp 1963. Foto: Björn Langhammer

Kväll vid lägerelden 1954. Foto: Anna Riwkin

Uppvaktar Tage Erlander

I Anna Riwkins bildsvit skildras framför allt den kulturella gemenskapen som förenar människorna men även grundläggande villkor i samhället som formar ekonomiska och sociala förutsättningar för gruppen. De starka och livfulla bilderna fångar romer i olika former av sysselsättning, musik och dans på olika marknader och tivolin runt om i landet med en ofta storögd och fascinerad publik. Men med televisionens intrång blev den inkomstkällan begränsad.

Andra inkomstkällor som förtäring försvinner med industrialismens massproduktion och genom att romer utestängts från utbildning skärs romerna av från välfärdsutvecklingen – när Sverige blir rikare blir romerna fattigare.

I Björn Langhammers bildsvit står hans fru Katarina Taikon och den politiska aktivism som växer fram med henne i förgrunden. Den antirasistiska rörelse som hon är med och skapar gör det möjligt att föra en kamp utifrån en egen agenda. Aktivisterna uppvaktar Tage Erlander för att få till stånd vuxenutbildning för romer, deltar i demonstrationer, skriver artiklar, är ute och föreläser och folkbildar.

I en av Riwkins bilder gästas barn av lärare i lägret men när Langhammaer återger samma motiv tio år senare står barnen framför tavlan i en skolmiljö. Kampen har gett resultat

och människorna är i steget från lägerghetton till lägenheter.

Anna Riwkins bilder är tagna i husvagnsläger med öppen brasa på gårdsplanen medan Langhammers bilder har en hyreshuslänga som fond.

Bortträngd närhistoria

Katarina Taikon är en central gestalt i detta antirasistiska arbete och hon blir under 1950-talet bekant med Anna Riwkin och Ivar Lo-Johansson och blir intervjuad och fotograferad av dem. Men när hon själv debuterar som författare med boken *Zigenerskan* ägnar hon ett helt kapitel åt att kraftfullt kritisera Ivar Lo-Johanssons syn på romer. Hon anser att han vill exotisera romerna och hålla dem i ett kulturellt isolat, som något att ställa ut till allmän beskådan på Skansen. Den hållningen står, enligt Taikon, i vägen för att romer ska få bostäder och skolgång.

Hennes offentliga angrepp på en av Sveriges mest uppburna författare får stor medial uppmärksamhet. Man kan nog påstå att hon går vinnande ur striden då hon från att vara en person som tolkas, företräds och "ges" en röst på en manlig icke-romsk författares villkor, kliver hon själv fram med egen röst. Med denna formulerade hon hur rasismen mot romer ska diskuteras och motarbetas.

Utställningen ger oss en inblick i en bortträngd närhistoria som vi bör ha kunskap om för att förstå det som

*Katarina Taikon och andra för framromernas krav i förstamaj-tåget.
Foto: Björn Langhammer*

händer idag. En påminnelse om det systematiska förtryck som våra myndigheter utsatt en etnisk minoritet för och om den kamp för medborgerliga och lika rättigheter som fördes mot detta förtryck. Det är viktigt att bli medveten om vår mörka historia som inte alltid stämmer överens med den självbild vi så gärna vill ha av oss själva och av landet Sverige. Även den mörka historien är en del av vår historia och borde höra till allmänbildningen.

Absolut fattigdom

Historien upprepas idag med våra EU-medborgare, romerna, som förvägras medborgerliga och lika rättigheter i sina hemländer och därför flyr till Sverige och tvingas ut på våra gator som tiggare. Nätterna får de tillbringa i det fria, i tält eller i husvagn. Att bo så är inte tillåtet i Sverige om man inte äger marken, alternativt hyr eller får tillstånd av markägaren. Då varken hyreskontrakt eller tillstånd ges kallas det illegal bosättning. Som sagt, de flyr hit, undan absolut fattigdom och diskriminering. Om inte huliganers eld hinner först kommer polis och river bosättningarna. Deras fåtal ägodelar beslagtas. Och nu säger regeringens nationella samordnare för utsatta EU-medborgare i Sveriges radios p1 (31/10 2015) att Sverige bör införa nolltolerans mot illegala bosättningar. Denna nolltolerans gällde också våra svenska romer innan de fick tillstånd att som andra medborgare hyra en lägenhet eller ett hus.

Låt oss upprepa: EU-medborgarna från Rumänien är på flykt undan absolut fattigdom och diskriminering. Som flyktingar borde de erbjudas någonstans att bo. Sverige har undertecknat Europakonventionen för grundläggande friheter och mänskliga rättigheter (EKMR), dessutom har man infört den som en egen lag i Sverige och i grundlagen hänvisat till att vi åtagit oss att följa konventionen. Svenska staten borde åtminstone satsa på rättssäkra avhysningar och i större utsträckning erbjuda migranterna plats att ställa sina vagnar.

Samma attityd

Vräkningen av de boende i lägret Sorgenfri i Malmö blev en flashback av vad som var romernas vardag i Sverige för ett halvt sekel sedan. Nu liksom

då jagas romer bort utan att samhället tar sitt medmänskliga ansvar. Till och med Ciprian Necula, statssekreterare i Rumänien och vice minister för EU-fonder, beklagar förfarandet i en intervju i Sydsvenskan (4/11 2015):

– Svenskarna har kritiserat Rumänien för vräkningar av romer. Det har hjälpt oss att lyfta fram de här frågorna på agendan. Men nu ser vi samma attityd i Sverige, åtminstone kan många uppfatta det så. Och det är synd.

Denna smärtsamma upplevelse hade inte behövt uppstå om staten erbjudit en alternativ boplat. EU-medborgarna är här för att de inte har försörjningsmöjligheter i Rumänien. Det lilla som de kan få ihop här kan däremot underlätta situationen för familjen i Rumänien och på sikt bidra till en bättre tillvaro.

Statens attityd kan mycket väl bidra till att människor här i landet får för sig att det är acceptabelt att diskriminera medmänniskor.

Läs Mia Taikons berättelse här i numret om sitt restaurangbesök. Sveriges mörka historia ... fy skäms, regeringen!

Tiina Chenon

En lärare gästar lägret. Foto: Anna Riwkin